

WAGEN WEGEN

5e jaargang - nr. 1
maart 1977

MEDEDELINGEN van de
VERENIGING "OUD-WAGENINGEN"
Red.: Jagerskamp 72 - Wageningen

Verschijnt tenminste
eenmaal per kwartaal

Bijeenkomst

op DINSDAG 24 MEI 1977
in "Vredehorst", Tarthorst 1,
aanvang 20.00 uur

We willen u deze avond graag de dia's tonen uit 1909 en 1913, welke wij hebben ontvangen uit de nalatenschap van prof. Giltay.

Ze tonen de feestelijkheden in Wageningen bij de geboorte van prinses Juliana en de Onafhankelijkheidsfeesten in 1913.

Omdat er op deze dia's een groot aantal Wageningers uit die jaren staat, proberen wij enkele mensen te vinden, die deze feesten hebben meegemaakt. Op deze manier hopen wij het seizoen op de 'gezellige toer' te besluiten.

Tot ziens in "Vredehorst" op 24 mei!

Hiernaast een van de opnamen uit onze diaserie.

De foto toont het opstellen van de stoet bij de Onafhankelijkheidsfeesten in 1913.

Van de bestuurstafel

Onder de titel "De niet-geschreven historie van Wageningen" hield Ir. K. J. Hoeksema voor ruim 115 leden en niet-leden op donderdag 27 januari in Vredehorst een zeer interessante lezing, geïllustreerd met dia's. Een enthousiast verteller wist zijn gehoor te boeien met zijn visie over de bodem in en rond Wageningen.

Tijdens de 27e jaarvergadering van de afd. Wageningen van de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen op 16 februari vertoonde de voorzitter voor een zeer aandachtig gehoor de Monumentendia's.

Van de Gelderse Monumentencommissie ontving het bestuur antwoord op haar schrijven van 6 december 1976. Hierin had het de Monumentencommissie verzocht het boerderijtje Dolderstraat 6 op de Rijkslijst van beschermde Monumenten te plaatsen. De Monumentencommissie besliste afwijzend en schrijft o.m.: "Het boerderijtje Dolderstraat 6 ligt geheel opgesloten tussen nieuwbouw. Hoewel het pand zeker historische kwaliteit bezit, achten wij deze niet voldoende sterk, mede door de slechte situering, om het pand toch op de Rijkslijst van beschermde Monumenten geplaatst te krijgen."

Voorts adviseert de Commissie het bestuur in contact te treden met het gemeentebestuur van Wageningen om ter plaatse te komen tot de vaststelling van een gemeentelijke Monumentenverordening. Deze contacten zullen zeer zeker gelegd worden.

Van het gemeentebestuur van Wageningen ontvingen we een afwijzende beslissing inzake ons subsidieverzoek over 1975. Deze aanvraag was door ons reeds ingezonden dd. 24 april 1974! Op 14 september 1976 richtten wij ons tot B en W met het vriendelijke verzoek om spoedige afhandeling van deze zaak. Met bovengenoemd resultaat!

De geplande excursie naar Renswoude op zaterdag 23 april 1977 mag zich verheugen in een zeer grote belangstelling. De Reiscommissie, gevormd door de heren P. Holleman en Fr. Verwoert, heeft tot dusver eer van haar werk.

De jaarvergadering werd gehouden op dinsdag 8 maart in Vredehorst. Ruim 80 leden gaven blijk van hun belangstelling. De jaarverslagen van secretaris en penningmeester werden zonder op- en aanmerkingen goedgekeurd. Kascommissielid P. Holleman sprak zijn grote tevredenheid uit over het werk van de penningmeester. Als reservelid werd gekozen de heer J. Kuijper.

De bestuursverkiezing verliep zeer vlot. Dr. Ir. A. C. Zeven werd met algemene stemmen gekozen tot secretaris, als opvolger van A. G. Steenberg, die gewoon bestuurslid blijft. Namens de vereniging werd de scheidende secretaris een litho van Belmonte uit circa 1850 aangeboden.

Na de pauze hield de heer Zeven een lezing over genealogie: "Wie waren mijn voorouders? Wat was hun leefklimaat?" Een en ander werd toegelicht met Wageningse voorbeelden. Met deze 'maiden-speech' maakten de aanwezigen meteen goed kennis met de persoon en de geschiedkundige belangstelling van de nieuwe secretaris.

Evenals op 27 januari maakten ook nu verscheidene leden gebruik van de gelegenheid van vervoer per auto 'uit en thuis'.

Met een gerust hart geeft uw oud-secretaris thans pen en papier over aan de heer Zeven. Ik wens hem veel succes!

De secretaris

ONZE HOUTWALLEN

Wie wel eens in het Binnenveld komt, kan ze nu nog zien, de resten van oude houtwallen. Maar als de plannen van de gemeente doorgaan om ook daar huizen te bouwen, dan zal van deze resten een aantal verdwijnen en zal het Binnenveld langzamerhand een heel ander aanzien krijgen.

Houtwallen hadden bij onze voorouders de functie van veekering of perceelscheiding. Men had nog niet de beschikking over afrasteringen van prikkeldraad of schrikdraad zoals wij die nu kennen. Bovendien hadden die houtwallen nog een aantal voordelen. Ze bestonden meestal uit elzen, eikenhout, wilgen, meidoorn, braamstruiken en vele bloemen en planten. Door een juiste plantencombinatie werd een vrijwel ondoordringbare wal verkregen. Wel moest deze om de vijf à tien jaar gekapt worden, anders werd hij te hoog (ongeveer vijf meter) en wierp teveel schaduw op het gewas. Het kappen gebeurde meestal bij winterdag, wanneer het werk op de boerderij niet zo druk was. Het leverde de eigenaar heel wat hout op, wat ook één van de belangrijke functies was. Men had namelijk geriefhout nodig voor het vervaardigen van bonestaken en palen voor erfafzetting, terwijl de rest als brandhout werd benut.

Het brandhout werd gemaakt van de vaak kromme stammetjes en van de uitgesnoeide dunnere takken. Van deze dunnere takken maakte men takkebossen, die gebruikt werden voor het stoken van de varkenspot of de waspot. Of ze werden verkocht aan bakkers in de omgeving, die ze gebruikten om hun ovens te stoken.

Voor het veld zag de boer de voordelen van zo'n houtwal als volgt. Door de hoogte werd de windkracht sterk verminderd. De verdamping bij een droge wind ging niet zo snel, waardoor het gewas langer vochtig bleef. Terwijl de temperatuur achter zo'n houtwal ook hoger bleef, doordat de wind daar geen koelte kon brengen.

Onkruidzaden werden in de wal opgevangen, wat duidelijk te zien is als men ziet wat op zo'n wal groeit. Ook de koeien zochten er graag beschutting bij onweer, wat de melkproduktie weer ten goede kwam. En hoeveel potten bramen op brandewijn zouden er gemaakt zijn van bramen die geplukt waren van de struiken in houtwallen? Het was ook de moeite waard om een bijenkorf in de buurt te plaatsen; de bijen konden hun honing verzamelen uit de wilde planten die er groeiden, zodat ook hier een voordeeltje te behalen viel. In de wallen huisden tevens veel verdelgers van schadelijke insecten, die op natuurlijke wijze trachtten op te lossen wat wij nu door dood- of wegsputten proberen te bereiken.

Maar nu moet men niet denken dat zo'n houtwal alleen maar voordelen had. Zeker niet! Eén van de voornaamste nadelen was dat zo'n wal in het veld teveel ruimte inneemt. Hij is, met de vaak naastliggende greppel, al gauw drie à vier meter breed en dat is eigenlijk land verspillen. Ook zijn houtwallen met een stilstaande greppel ernaast vaak een broedplaats voor schadelijke insecten, die bij koeien uierontsteking kunnen veroorzaken. Wat vaak tot het opruimen van het besmette vee leidde. En het melken op een warme windstille dag in de zomer was ook geen pretje.

In de oogsttijd als het nat en windstil was, was er het nadeel dat de oogst niet goed droogde. Het gewas dicht bij de houtwal ondervond nogal wat concurrentie van de wortels van de houtwal. En de in de wal levende hazen en konijnen richtten ook nog wel wat wildschade aan. Om over de in de wal levende muizen maar niet te praten.

Nu hebben we wel gesproken over de voor- en nadelen van de houtwal, maar over het landschap is nog niets gezegd. Maar als we een weidelandschap of een golvend korenveld doorsneden zien door houtwallen met hun verschillende kleuren, dan zien we toch een landschap dat een lust voor het oog is. En al kan de boer daar niet van eten, het is jammer dat ze verdwijnen en daarmee het karakteristieke van het landschap. Maar de aantrekkelijkheid van onze omgeving werd al eerder ongunstig beïnvloed door economische verschijnselen.

Ad Rietveld

EEN 13^e EEUWS GRAAN- EN PEULVRUCHTENMONSTER UIT WAGENINGEN

In 1949 werd in een bouwput aan de Veerweg nabij de Westbergweg in een laag met verkoalde resten een opeenhoping van verkoalde korrels van graan en zaden van peulvruchten gevonden. Aan deze voor de historie van de Nederlandse landbouw belangrijke vondst is zeer weinig aandacht besteed. Het gevolg was dat er geen verslag of publikatie in een daarvoor geëigend tijdschrift is verschenen.

Gelukkig zijn de resten van deze vondst tentoongesteld geweest in het voormalige Gemeentemuseum van Wageningen. Na opheffing van dit museum werden deze resten in het gemeente-archief bewaard.

Omdat weinig aandacht aan deze vondst is besteed is het goed een en ander voor de toekomst vast te leggen.

Op de plaats waar de vondst werd gedaan lag vroeger (een deel van) Rijnwijk, terwijl bovenaan de helling (Oud-) Wageningen lag. Beide plaatsen zijn eind 13e eeuw ten onder gegaan, wellicht doordat (Nieuw-) Wageningen beter gelegen was voor verdere ontwikkeling. Rijnwijk was een plaats met stapelrecht, d.w.z. dat tol moest worden betaald voor handelswaar, die stroomopwaarts werd vervoerd. (Oud-) Wageningen was een kerkdorp. Of Rijnwijk een kerk of kapel bezeten heeft is niet bekend. Indien dat wel het geval is geweest, zal deze wellicht op een plaats hebben gestaan, die later door de Rijn is weggespoeld.

Naast enkele onkruidzaden bestond het gevonden monster uit haver en zandhaver (evene), gerst en smalblad- en voederwikke. Zandhaver is een haver-soort die hier en daar tot in het begin van deze eeuw werd verbouwd. De voormalige conservator van het museum, G. Elzinga, veronderstelde dat beide havers gemengd werden geteeld en dat een voorraadschuur van boeren was verbrand. Deze boeren woonden op de hoge gronden, o.a. daar waar de voorraadschuur stond, terwijl zij gewassen op de klei-akkers zouden hebben verbouwd. Op de hoge grond was de kans op overstroming immers afwezig. Het is ook mogelijk dat het een 'havenloods' was, die verbrand is. Daar het profiel in 1949 ongestoord was, is het niet onmogelijk dat de brand plaats vond aan het einde van het bestaan van Rijnwijk. Men trok naar elders en daarom had men de plaats niet meer nodig voor nieuwbouw. Naderhand is zand van de helling over de brandplek gespoeld, waardoor de zaden 700 jaar voor ons bewaard bleven.

Een uitvoeriger verslag bevindt zich o.a. in de bibliotheek van onze vereniging.

A. C. Zeven

Verdwenen molens

1. DE OLIEMOLEN

Deze molen, afgebroken in 1887, stond bij de haven. Een eerste vermelding vond ik in een archiefstuk van 1739. ¹⁾ Een zekere Jan Janse Schot kreeg van de Magistraat voor de aanleg van een scheepstimmerwerf in erfpacht "een gedeelte van het dijkje off alleetje met bomen beplant ter grootte van dertigh en een vierde vierkante rijnlandsche roeden, te rekenen van den hoek van de vaert (= havenkanaal) langs de komme (= havenkom) nae den oliemolen toe . . . "

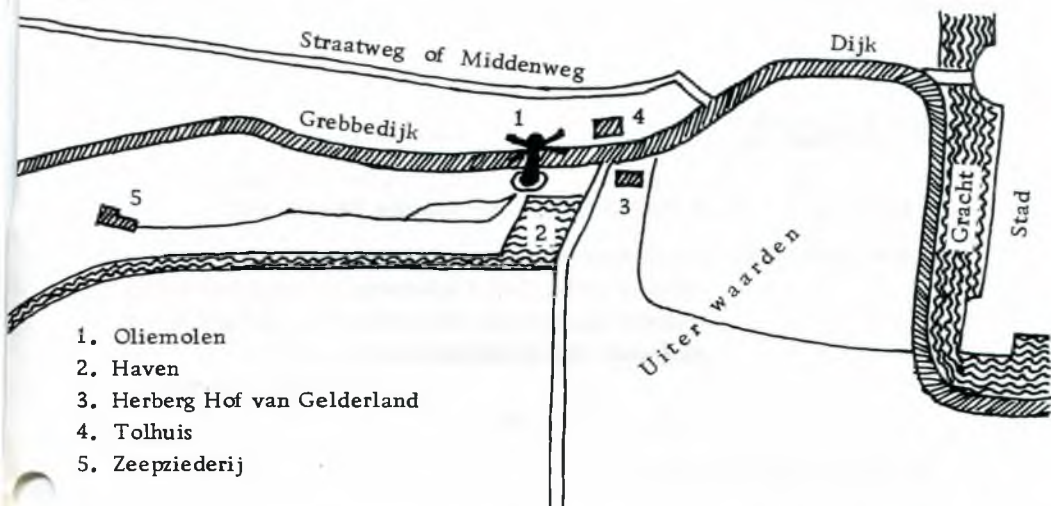
In 1749 was Teunis Cornelisse er molenaar en Cornelis Tunusse (= Teunisse?) 'olyslager'. Ze hadden een knecht in dienst. ²⁾

De oliemolen staat afgebeeld op een tekening van H. Hoogers, 1786 "Wageningen ten suijt-oosten geteekend" ³⁾ en op een aquarel "Zicht op Wageningen" ca. 1828, van de Wageningse 'verwer en glazenmaker' Werner de Beedt (1774-1843). Zie afbeelding van fragment in de kop.

In de Staat der Stad Wageningen, 1808 ⁴⁾ is er sprake van o.a. een windkoom, oly en runmolen, dan nog een Rosolymolen en eene bierbrouwerij, zijnde er in het afgelopen jaar bij de wind olymoolen nog aangelegt een pel- en houtzagerij, wordende doordezelfde windvlugt gedreven". Er waren dus een windoliemolen en een rosoliemolen. In de laatstgenoemde molen werd gebruik gemaakt van paardekracht.

Over de toestand in het begin der 19e eeuw over de nijverheid in Wageningen worden we ingelicht door een brief van de burgemeester aan de gouverneur der provincie (28 augustus 1817) ⁵⁾, waarin voorkomt een "Staat der dagloonen binnen de gemeente Wageningen". In de oliemolens waren vier arbeiders werkzaam, die elk 75 cent per dag verdienden; de twee arbeiders in de houtzaagmolen ⁶⁾ elk 60 cent per dag en de twee arbeiders in de runmolen elk 55 cent per dag.

Het laatste bericht over de molen vinden we in De Neder-Veluwe van 5 januari 1888. Daarin wordt aangekondigd de openbare verkoping van afbraak van een molen. De verkoop om contant geld vond plaats op het erf van Jan Rutgers ⁷⁾ aan de Haven op woensdag 11 januari 1888 ten overstaan van notaris J.M.F. van Everdingen te Wageningen. De advertentie vermeldt: "Den

Ligging van de oliemolen aan de haven in 1790 (naar een oude kaart)

geheelen afbraak van een houten molen, bestaande uit: as, wieken, kamwielen enz., alsmede den opstand daarvan zijnde zware stijlen, bindten, komkeels, trappen, planken, brandhout, enz., alles van zwaar Eiken en Greenen hout. Te zien des morgens vóór de verkoop, op gemeld erf." Wie de eigenaar/eigenares van deze molen was en in wiens opdracht de verkoop geschiedde is mij (nog) niet duidelijk.

Door de opkomst van machinale oliebedrijven leverde het olieslaan met behulp van wind- of waterkracht geen lonend bestaan meer op en zo verdwenen de oliemolens de een na de ander. Zo'n oliemolen werd een olie-slagerij genoemd: doormiddel van massieve stampers en slagpersen ontrokken men olie aan oliehoudende zaden. Dergelijke bedrijven werden gewoonlijk buiten een stad of dorp gebouwd vanwege de geluidsoverlast, veroorzaakt door de zware stampers.

A. G. Steenbergen

Noten:

- 1) Fragment geciteerd in: J. Bulten, De Rijnhaven 250 jaar, in: Het Rad 9 (1964).
- 2) Cedulaardstedengeld, 1749. Oud-archief Gem. Wageningen, inv. no. 954.
- 3) Gereproduceerd in: J. A. B. M. de Jong, Hendrik Hoogers, patriot en kunstenaar, 1747-1814. Zaltbommel, 1969, blz. 246.
- 4) Oud-archief Gem. Wageningen, inv. no. 129.
- 5) Nieuw-archief Gem. Wageningen, inv. no. 410.
- 6) De Protestantse bewaarschool begon in 1848 in een pand in de latere Stationsstraat, gehuurd voor f 175,- per jaar van de heer P. Beek, van ouds "De Zaagmolen" genoemd. (Kleuterwagentje, 1974). Was dit de houtzaagmolen? Op deze plaats staat thans de showroom van Van der Kolk.
- 7) Jan Peter Rutgers, geboren te Wageningen 8 september 1851, overleden aldaar 1 mei 1924, zoon van Arnoldus Wijnand Rutgers en (2) Flora Florissen uit Arnhem. Voerman en stalhouder. In 1890 woonachtig in de Nude, d.w.z. aan de Afweg naar de Haven. In deze zeer oude boerderij (Afweg no. 1) woont thans de fam. Van Leusden.

In't kort:

EXCURSIE NAAR RENSWOUDE op zaterdag 23 april 1977

HERINNERING Het vertrek per bus is vastgesteld op 1 uur 's middags vanaf de Aula, Gen.Foulkesweg. U wordt vriendelijk verzocht eenkwartier vóór het vertrek aanwezig te zijn. Afrekenen van de onkosten tijdens de reis.

De Reiscommissie

RECEPT GEZOCHT!

Wie van de oude en heel oude Wageningen kent nog het recept van het
OUDE WAGENINGSE GEBAK "KRUID-PLESKES"?

Ik vond dit gegeven in: De geschiedenis van de Protestantse Kleuterschool te Wageningen (in Kleuterwagentje 1974).

De kinderen van de bewaarschool werden er in 1878 op getraceerd, toen het echtpaar Van Stalborch hun 50-jarig huwelijksfeest vierde. De heer Van Stalborch was voorzitter van het bestuur.

A. G. Steenberg

"GEZICHT OP WAGENINGEN"

De stand van het fonds voor ons schilderij is per 21 maart:

Ontvangen van particulieren en bedrijven	f 8.284,50
Toegezegd door particulieren en bedrijven	f 1.600,--
In vooruitzicht gestelde subsidies	<u>f 5.000,--</u>
Totaal	<u>f 14.884,50</u>

Het is nog steeds mogelijk een gift voor de aankoop van dit schilderij over te maken op postrekening nummer 294 61 25 of bankrekening nummer 53.93.48.015 van de ABN Wageningen, beide ten name van de Vereniging "Oud-Wageningen". Gaarne vermelden "Gezicht op Wageningen".

ONZE "UIT-EN-THUIS-SERVICE"

U weet toch dat u een beroep op ons kunt doen wanneer u moeilijk de bijeenkomsten kunt bezoeken? Wanneer u uiterlijk één dag voor een bijeenkomst de voorzitter belt (tel. 13617), dan wordt er voor gezorgd dat u per auto wordt opgehaald en na afloop weer thuisgebracht.

Verschijnt tenminste
eenmaal per kwartaal

FUNDERINGSRESTEN VAN DE TWEDE **NUDEPOORT** EN HET RONDEEL

door

J. HUISMAN

correspondent R.O.B.

1. INLEIDING

In maart 1977 werd in Wageningen een nieuw riool aangelegd, vanaf het gemaal op het voormalige Rijnbolwerk, door het Emmapark, dwars over de Hoogstraat, een klein gedeelte door de Walstraat en vervolgens door de gracht en verder.

In de rioolsleuf kwamen muurresten tevoorschijn, welke werden ingemeten. Het opmeten kon slechts zeer onvolledig worden uitgevoerd, omdat een deel 's avonds min of meer in het donker moest gebeuren en de sleuven zeer snel weer werden gedicht.

In het nu volgende verslag worden de waarnemingen beschreven.

2. VERRICHTE METINGEN

2.1. Algemeen - Er werden vijf muurresten ingetekend, op de tekening aangegeven met A, B, C, D en E. De muurresten werden ingemeten en getekend met behulp van een tekening van het riolenplan van de gemeente Wageningen, archief nr. W23-3-102, dd. 30-4-1976, bestek W77-2, blad 2, tekenaar W. Jacobs, schaal 1 : 500.

Een kopie van deze tekening werd welwillend door de gemeenteopzichter afgestaan. Alle metingen werden verricht vanuit rioolput 4.

2.2. Muurresten A en B - Beide muurfragmenten waren ernstig beschadigd, omdat de aannemer aanvankelijk had geprobeerd dwars door de muren heen te breken. De muren waren echter zo dik en nog van een dergelijke kwaliteit, dat dit niet lukte. Het riool kwam echter zo diep te liggen dat deze juist onder de muurresten door gelegd kon worden.

Doordat de muurresten beschadigd waren, was het moeilijk exacte maten vast te stellen. De weergegeven maten kunnen daarom kleine afwijkingen vertonen.

De afstand van rioolput 4 tot muurrest A was 23.40 m (hart op hart), de afstand van muurrest A naar B was 7.60 m (hoh). De breedte van de muren werd op 1.50 m diepte (gerekend vanaf bovenrand rioolput = wegdek) gemeten; voor muurrest A was deze 1,10 m en voor B 1,20 m. De ruimte tussen de muren zal dus ongeveer 6,50 m breed zijn geweest.

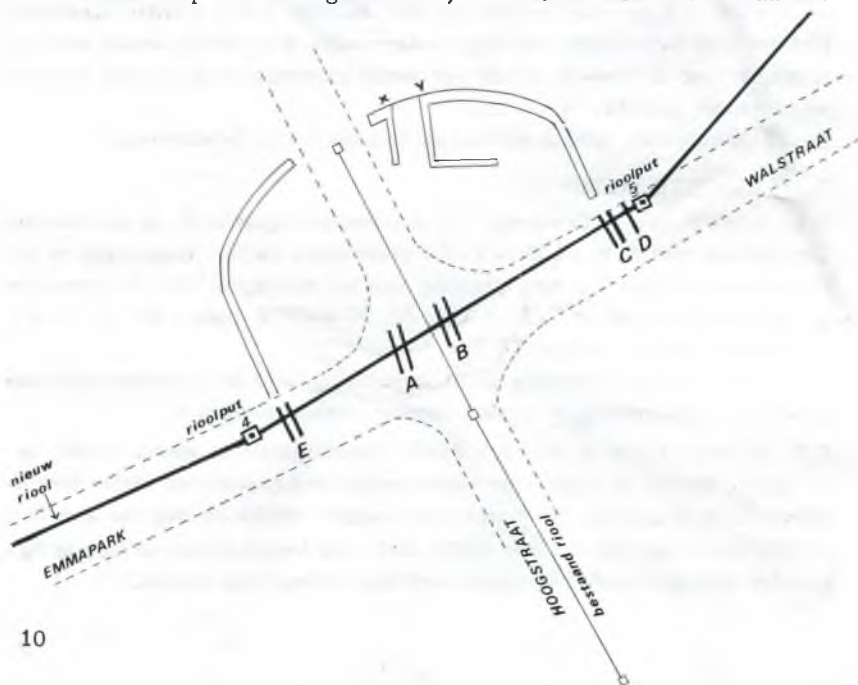
De diepte van de muurresten was niet meer vast te stellen, omdat aan de onderkant van de muur stukken uitgehakt waren en de rioolsleuf zeer snel weer gedicht werd.

Onder de muurresten waren horizontaal eikenhouten balken aangebracht; deze balken hebben dienst gedaan als fundering. Beide muren hadden klei als ondergrond. De balken waren vierkant gekapt, van enkele balken kon de dikte worden gemeten; elke zijde was ca. 30 cm lang.

2.3. Muurresten C, D en E - In de Walstraat kwamen opnieuw twee muurresten (C en D) tevoorschijn. Muurrest C lag in het verlengde van een reeds eerder gedeeltelijk gerestaureerde muurrest.

Beide muurresten werden weer gemeten vanuit rioolput 4 (rioolput 5 was toen nog niet geplaatst). De afstand rioolput 4 tot muurrest C was 56,85 m (hoh), de afstand van muurrest C tot muurrest B was 25,85 m (hoh).

Vlak naast muurrest C was nog een muurrest aanwezig (D). Deze was smaller en minder diep dan de fragmenten A, B en C. De afstand van muurrest

D naar muurrest C was 2,90 m (hoh). Van beide muurresten kon evenmin de diepte worden gemeten. Onder deze muurresten werd geen houtconstructie aangetroffen, zoals bij de muren A en B.

Evenals bij de muurresten A en B werd op 1,50m diepte (gerekend van bovenkant rioolput) de breedte van de muren gemeten; muur C was 1,20 m breed en muur D 0,60 m.

De uitvoerder van de rioolwerkzaamheden vertelde dat hij in het Emmapark eveneens een muurrest was tegengekomen. Deze lag in het verlengde van de reeds eerder gerestaureerde boogvormige muurrest, op de tekening aangegeven met E. Van deze muurrest konden de exacte ligging en de afmetingen niet worden vastgesteld, omdat de sleuf reeds dicht was.

2.4. Diversen - Van de muren A, B en C werden enkele stenen opgemeten. De lengte varieerde van 27 tot 28,5 cm, de dikte was steeds 14 cm en de breedte varieerde van 6,5 tot 8 cm.

Aan de binnenzijde van de muren A en B waren twee gemetselde riolen. De ene lag op ca. 45 cm vanaf muur A en de ander op ca. 90 cm vanaf muur B. De diameter van deze gemetselde riolen was ca. 45 cm.

wordt vervolgd

Even voorstellen: Op 8 maart 1977 werd tijdens de jaarvergadering van de Vereniging "Oud-Wageningen" tot secretaris benoemd DR. IR. A. C. ZEVEN. Hij volgt in deze functie de heer A. G. Steenberg op, die tot lid van het bestuur werd benoemd.

Het adres van de nieuwe secretaris is:

Dassenboslaan 6, Wageningen-Hoog, telefoon 10156.

ANTON C. ZEVEN werd geboren in 1933 te Malang (N.O.I.). Zijn moeder is een geboren en getogen Wageningse. Zijn grootvader, Dr. R. N. de Haas, was destijds leraar aan de H.B.S. alhier.

Antons interesse in de geschiedenis van Wageningen en de archeologie stamt uit zijn studententijd in deze stad. Deze belangstelling werd vergroot door de studie Bodemkunde.

Hij besteedt een groot deel van zijn vrije tijd aan de studie van de geschiedenis van de cultuurplant en aan genealogie. In deze disciplines vervult hij eveneens bestuursfuncties.

CONTRIBUTIE - Een aantal leden heeft deze nog niet betaald. Dit moet zo spoedig mogelijk gebeuren!

Contributie: f 7,50, echtparen f 10,-, bejaarden desgewenst f 3,-.

Postrekening 294 61 25 t.n.v. Penn. Ver. Oud-Wageningen te Wageningen.

Verslag van de EXCURSIE RENSWOUDE

Zaterdag 23 april 1977 vond onze eerste excursie plaats. Reisdoel was het kasteeldorp Renswoude. Om 10 over één vertrokken twee bussen met circa 70 deelnemers. Het weer was redelijk dank zij een behagelijk schijnend voorjaarszonnetje.

De ontvangst bij het gemeentehuis in Renswoude door het bestuur van de Vereniging "Oud-Renswoude", bestaande uit de heren S.Laansma, voorzitter, E.J.Wolleswinkel en J.E.de Vries, resp. secretaris en penningmeester, was bijzonder hartelijk. Vanwege de grote deelname aan deze excursie werd de groep in tweeën gesplitst, zodat direct begonnen kon worden en met een bezoek aan de Oudheidkamer en aan het Kasteel.

De Oudheidkamer van de vereniging is ondergebracht op de zolder van het gemeentehuis, de vroedere pastorie van de Ned.Herv. kerk. Hier is een mooie collectie voorwerpen, documenten, prenten, foto's en boeken over de historie van het dorp en het kasteel bij elkaar gebracht en overzichtelijk tentoongesteld.

Op het kasteel was baron Taets van Amerongen gastheer en gids. Jammer genoeg moest hij bij de tweede groep verstek laten gaan. In de kleine en fraaie hal, waar verscheidene familieportretten hangen en een stamboom van het geslacht Taets van Amerongen onze aandacht trok, gaf hij een overzicht van de bouwgeschiedenis van het kasteel. Het was Johan van Reede, die het in 1654 liet bouwen. Het is in renaissancestijl opgetrokken en bestaat uit een middenpartij entorenvormige hoekpartijen. Twee bouwhuizen, links en rechts, geven het geheel een hoefijzervormig aanzien. Het kasteel werd enkele jaren geleden geheel gerestaureerd en ingedeeld in vier woon-eenheden voor vier families, die het thans bewonen. Vandaar dat van de bel-etage slechts de hal en een drietal kamers bezichtigd konden worden. Ook werd een bezoek gebracht aan de dienstvertrekken in de kelder.

De gehele groep bracht gezamenlijk een bezoek aan de 17e eeuwse Hervormde koepelkerk, waar we verrast werden door het fijne orgelspel van organist Amsing. De heer Laansma vertelde op zijn eigen levendige manier het een en ander uit de geschiedenis van de kerk en gaf een toelichting over de bouwstijl. De eerstesteenlegging vond plaats in 1639 door het zoon-tje van de Heer van Renswoude, Hendrik.

Een gezellige koffie-stop vond plaats in het bijgebouw van de kerk, waar P.Holleman namens de aanwezigen een kort dankwoord sprak en de voorzitter van de Vereniging "Oud-Renswoude" een envelop met inhoud overhandigde, bestemd voor de 'spaarpot' van deze vereniging. Men hoopt hiermee een fraaie 17e eeuwse prent van het kasteel te kunnen kopen en daar is een extra fondsje voor nodig.

Tijdens de terugtocht naar het gemeentehuis passeerden we de zgn. "Nieuwe Buurt", bestaande uit een aantal blokjes fraaie 18e eeuwse dienstwoningen, welke thans voor een groot deel gerestaureerd zijn.

Om vijf uur kon de terugtocht aanvaard worden. De vereniging kan terugzien op een geslaagde tocht. Bij een volgende excursie zal het excursiegeld bij vooruitbetaling moeten worden afgedragen. Doordat een aantal deelnemers te elfder ure af liet weten is het bestuur genoodzaakt geweest uit de kas van de vereniging ongeveer f 40,- bij te passen.

De excursiecommissie

VAN DE BESTUURSTAFEL

In de vorige 'Van de bestuurstafel' heeft de oud-secretaris A.G. Steenbergen zijn opvolger ingeleid. Hij zei hierin dat hij 'met een gerust hart pen en papier aan hem over geeft'. Laten wij hopen dat dit verwerkelijk wordt en dat hij niet met stijgende verbijstering zijn handeling betreurt.

De vereniging was actief en het bestuur met haar. De voorzitter trad op met dia's voor de Vrouwenbond van het CNV op 15 maart, voor de Bejaarden UVV op 18 maart, voor de personeelsvereniging van de Politie op 25 maart, voor de jeugdbond Geschiedenis op 28 maart, voor de bejaardensociëteit 't Hoekje op 29 april, in de Pomhorst op 5 mei, voor het Welfarewerk van het Rode Kruis op 9 mei en voor het Congres Oranjeverenigingen op 21 mei. Tijdens het vertonen van de dia's ontvangt hij nieuwe wetenswaardigheden over het oude Wageningen en zijn bewoners.

De actie voor het schilderij "Gezicht op Wageningen" boekte enige successen. Weer ontving de vereniging enige grote toezeggingen. Maar wij zijn er nog lang niet en als de gemeente niet met een forse subsidie bijspringt, dan zal het schilderij niet in Wageningen terechtkomen. Dit zou bijzonder jammer zijn.

De vereniging verkreeg een schilderij van het Spijk, gemaakt door P. de Jong. Dit werd geschonken door de familie Viets. Het is in dank aanvaard. De excursie op 23 april naar Renswoude was een succes. Met dankbaarheid denken de deelnemers aan de goede organisatie van haar zustervereniging "Oud-Renswoude". Het bestuur en de deelnemers danken de organisatoren, de heren P. Holleman en Fr. Verwoert, voor hun werk.

Toen de sleuf voor het nieuwe riool de plaats van de Nudepoort naderde, heeft het bestuur de correspondent van de Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek, de heer Ing. J. Huisman, gewaarschuwd. Gelukkig maar, want hij wist hier niets van en er was veel interessants te zien. De heer Huisman heeft van zijn bevindingen een verslag geschreven, dat in dit nummer is opgenomen.

Tijdens het graafwerk kwamen een paal en als paal gebruikte boom naar

boven. Wellicht waren dit heipalen. Ze werden voor conservering naar een droogloods overgebracht.

Aan een huis in de Dijkstraat wilde men de nog resterende, zich in slechte staat bevindende, versieringen verwijderen. Gelukkig kon de eigenaar - de gemeente - bewogen worden de versiering te herstellen en, waar deze ontbrak, nieuw aan te brengen.

Tijdens Koninginnedag werd in de Nudehof een tentoonstelling van poppen uit de collectie van H.M. de Koningin gehouden. "Oud-Wageningen" vulde open plaatsen op met documenten e.d. uit de collectie van wijlen de heer Fogteloo uit Haren.

Op 24 mei werd de slotavond gehouden met vertoning van dia's uit 1909 en 1913 uit de nalatenschap van prof. Giltay. Misschien door het mooie weer, de naderende verkiezingsdag en de gijzelingsaffaires, was de opkomst kleiner dan het bestuur had verwacht. De 50 aanwezigen genoten van de kijkjes op het Wageningen van het begin van deze eeuw. Het was een geslaagde avond.

Tot slot een overzicht van het programma voor het komende seizoen:

29 sept. 1977: Mevrouw G.M. Klok-Muntjewerf, Gewoonten en klederdrachten van de Zuid-Veluwe.

in nov. 1977: De heer F.M.N. Hattink, een lezing over Gelderse molens n.a.v. het herstel van onze molen "De Vlijt".

9 febr. 1978: Dr. D.P. Blok, Plaatsnamen als geschiedkundig document, met speciale aandacht voor Wageningse toponymen en de namen Wageningen, Wagvene en Wagenwegen.

17 apr. 1978: (eerste lustrum!): De heer A.G. Steenbergen over de Gilden van Wageningen.

Het bestuur wenst u allen een prettige zomer toe.

De secretaris, A.C. Zeven

DE VERBOUW VAN **AKKERBOUWGEWASSEN** IN WAGENINGEN GEDURENDE DE TWEDE HELFT VAN DE NEGENTIENDE EEUW

In de gemeenteverslagen werden jaarlijks de met akkerbouwgewassen be-
teelde oppervlakten vermeld. Deze cijfers zijn niet erg betrouwbaar. Het
komt namelijk voor dat in een reeks van jaren de opgaven voortdurend de-
zelfde zijn. Waarschijnlijk zijn deze telkens uit het voorafgaande verslag
overgenomen, zonder dat iemand het merkte. Desalniettemin geven de
cijfers wel een zeer globaal overzicht van de veranderingen die in de be-
teelde arealen zijn opgetreden. In onderstaande tabel zijn ongeveer om de

tien jaren de vermelde uitkomsten weergegeven, waarbij natuurlijk de dubieuze jaren zijn vermeden.

Oppervlakten akkerbouwgewassen in bunders (ha) in Wageningen

Ja a r	1851	1861	1871	1881	1890	1900
aardappelen	51	128	165	164	291	286
rogge	96	145	135	116	182	135
haver	27	32	51	60	70	62
gerst	0	3	54	2	-	-
tarwe	56	51	62	.	48	23
boekweit	21	32	32	14	10	5
erwten	13	24	31	44	111	60
bonen	22	12	8	11	-	1
koolzaad	15	7	4	-	-	-
tabak	80	51	50	42	10	-
mangel- en andere wortels	5	11	20	19	40	24
suikerbieten	-	-	-	37	28	66
klaver e.d.	-	22	27	19	26	18
Totaal	386	518	639	526	816	680

Uit deze globale gegevens blijken ernogal sterke veranderingen in de opgegeven oppervlakten te zijn geweest. Als steeds belangrijker gewas kwam de aardappel tevoorschijn, die in 1900 ruim 40 pct in beslag nam, tegenover een kwart in 1861. Daarnaast werd een areaal van meestal ruim 20 pct door rogge in beslag genomen, als graan gevolgd door haver en aanvankelijk tarwe, welk kleigewas echter is gaan afnemen. Voor gerst vertoont 1871 een uitschieter, die gezien de jaren ervoor en erna, uitermate onwaarschijnlijk is. Dit gewas bleek tenslotte verdwenen. Boekweit was eveneens een geleidelijk verdwijnend gewas en werd aan het eind van de vorige eeuw vrijwel niet meer verbouwd. Dit was ook het geval met (paarde-) bonen en koolzaad. Erwten daarentegen hebben zich in de beschouwde vijftig jaar gehandhaafd en zelfs uitgebreid. Een aanvankelijk belangrijk gewas, dat zich niet heeft gehandhaafd is de tabak, dat aanvankelijk nog ruim 20 pct van het totale areaal in beslag nam. De mangel- en andere wortels handhaafden zich wel. Opvallend is de vermelding van suikerbieten van 1881 af, die voordien niet voorkwamen.

De veranderingen in de totale akkerbouwoppervlakten zijn misschien het gevolg van uitbreiding van het grasland of van braak laten liggen van gronden. Onvolledige opgaven zijn echter ook niet onmogelijk.

P.

WIJ LAZEN VOOR U ...

KLEINE MONUMENTENATLAS VAN NEDERLAND; 666 nederzettingen in kaart getekend en beschreven door drs. ARTHUR STEEGH.

De Walburg Pers, Zutphen, 1976.

Over Wageningen achrijft de auteur-tekenaar op blz. 54:

"Wageningen (193). Het in de Tweede Wereldoorlog grotendeels verwoeste Wageningen dankt zijn ontstaan aan een tol bij een kasteel in de oude weg Zutphen - Utrecht. Binnen de thans zeer gemoderniseerde middeleeuwse omwalling is de stad organisch gegroeid langs loodrecht op de hoofdweg (de Hoogstraat) staande steegjes (vgl. 's Heerenberg (181), ook voor de ligging van kerk, raadhuis en markt)."

De auteur is er wel erg ver naast. Wageningen kreeg pas een kasteel, toen het al enkele eeuwen bestond! Voor de tekening van Wageningen werd gebruik gemaakt van een plattegrond uit 1870. Er staan meer panden aangegeven dan de officiële Monumentenlijst noemt! De tekening in het boek is erg klein en met moeite is een en ander terug te vinden. Ons lid P.Holleman heeft er een betere versie van gemaakt.

Jammer dat Wageningen er zo bekaaid afkomt in deze Monumentenatlas!

A. G. Steenberghe

* 1263

P: 1870

A = Muur en torenrest.

B = Bastions (nieuw)

C = Grachtresten

D = v.m. Kasteelterrein

E = Raadhuis

F = v.m. Stads-gymnasium

G = N.H. Kerk

H = Gebouwen LH

I = Hotel de Wereld

J = Isr. Begraafplaats

□ = Gevels B.

□ = Gevels C.

⊠ = Gevels XIX

⊠ = Boerderijen

⊠ = Overige kerken

Verschijnt tenminste
eenmaal per kwartaal

Bijeenkomst

op

WOENSDAG 28 SEPTEMBER 1977

in "Vredehorst", Tarthorst 1

aanvang 20.00 uur

Mevrouw G.M.KLOK - MUNTJEWERF zal een lezing houden
over

GEWOONTEN EN KLEDERDRACHTEN VAN DE ZUID-VELUWE

Mevrouw Klok is een autoriteit op het gebied van
gewoonten en klederdrachten van de Zuid-Veluwe en zij
zal ons veel erover vertellen en vooral ook laten
ZIEN.

Zij en haar man brengen hun collectie klederdrachten
mee; deze is zo groot, dat hij alleen in een auto
vervoerd kan worden.

Het belooft een interessante avond te worden.

Tot ziens op 28 september!

Van de bestuurstafel

Tijdens onze zonnige en regenachtige vakantie hebben enige gebeurtenissen plaatsgevonden, die het vermelden waard zijn.

Het bestuur heeft bij de minister van CRM de noodklok geluid, omdat deze het St. Cunerahuis van de Monumentenlijst had afgevoerd. Als onwaarschijnlijk argument was gebruikt, dat, daar het stadhuis was afgebrand, het Cunerahuis ook van de lijst kon worden afgevoerd! Aangezien het bestuur zich niet met deze merkwaardige argumentatie kon verenigen, heeft hij de minister van het één en ander op de hoogte gesteld en gevraagd zijn beslissing in deze te herzien. Afschriften van de protestbrief werden aan hierbij betrokken instanties gezonden. Het doet het bestuur groot genoeg te vernemen, dat ook B en W van Wageningen het niet eens zijn met de beslissing van de minister. Zij zonden een brief aan de Kroon.

Een ander gebouw dat in moeilijkheden verkeert is Hof van Gelderland. Toevalligerwijs was één van de bestuursleden getuige van de brand. Het bestuur heeft B en W van Wageningen gevraagd alles te doen om dit gebouw voor Wageningen te behouden. Zo dit niet mogelijk is, dan moet de naam Hof van Gelderland toch zeker wel behouden blijven.

In Wagenwegen 5 nr. 2, 1977, werd op blz. 14 het programma 1977/'78 afgedrukt. De avond waarop de heer Hattink ons ondermeer over de molen "De Vlijt" zal vertellen, is vastgesteld op maandag 21 november. Plaats: Vredehorst, aanvang 20.00 uur. U kunt deze datum in uw agenda of op uw kalender aantekenen. Deed u dat al met de andere datum van dit jaar, 28 september? Tot die 28ste!

De secretaris, A.C.Zeven

NIEUWE BERICHTGEVER MONUMENTEN WAGENINGEN

Met ingang van 1 september 1977 is door het bestuur van de Vereniging Het Gelders Genootschap, op voordracht van de Gelderse Monumenten Commissie, benoemd als berichtgever van laatstgenoemde Commissie in het 2e district voor de gemeente Wageningen:

A.G. STEENBERGEN
Van Uvenweg 42a
Wageningen.

Hij volgt de actieve berichtgever de heer A. Daniëls op, die bestuurslid van de Gelderse Monumenten Commissie blijft.

Het bestuur wenst Ton Steenbergen van harte geluk met deze benoeming en is ervan overtuigd dat deze taak in zeer goede handen is.

FUNDERINGSRESTEN VAN DE TWEDE **NUDEPOORT** EN HET RONDEEL

door

J. HUISMAN

correspondent R.O.B.

II

3. BESPREKING VAN DE WAARNEMING

3.1. **Algemeen** - De waarnemingen worden slechts zeerglobaal en summier besproken. Voor het trekken van verantwoorde conclusies is het nodig uitgebreid archiefonderzoek te verrichten. Hierbij is het van belang de gegevens te bestuderen die reeds eerder werden verkregen bij grond- en bouwwerkzaamheden op de plaatsen waar de Nudepoort en de Bergpoort hebben bestaan.

3.2. **Muurresten A en B** - Op een plattegrond van Wageningen (Van Geelkerken) uit +1650 is duidelijk de dubbele Nudepoort aangegeven. Vanuit Rhenen kwam men via een brug over de gracht in de eerste poort. Deze poort was een onderdeel van een boogvormig verdedigingswerk (rondeel), met daarachter de hoofdboort. Deze tweede poort was een flink poortgebouw. De muurresten A en B die nu bij de graafwerkzaamheden tevoorschijn kwamen zijn waarschijnlijk restanten van de fundering van dit poortgebouw. Op genoemde plattegrond is duidelijk te zien dat de twee poorten schuin achter elkaar lagen. Geheel in overeenstemming hiermee zien we op de tekening dat de muurresten A en B eveneens schuin achter de reeds eerder gevonden resten van de eerste Nudepoort (x en y) liggen.

Op de stadsplattegrond van Wageningen van 1570, getekend door Jacob van Deventer, zien we dat Wageningen vroeger een dubbele gracht bezat, gescheiden door een aarden wal. Zowel aan de Rhenense kant als aan de Arnhemse kant staat op de aarden wal, achter de eerste gracht, een poort en achter de tweede gracht een tweede poort.

Bij vergelijking van de twee kaarten zou men kunnen concluderen, dat de aarden wal werd vergraven en weggehaald, zodat een brede gracht ontstond. Bij de dubbele poorten (Nudepoort en Bergpoort) werd een ronddeel gebouwd, waarin beide poorten werden opgenomen. De situatie waarin de muurresten A en B werden gevonden lijken deze conclusie te bevestigen. Onder de muren A en B werd namelijk een 'schoon' kleipakket aangetroffen; er werd geen enkel scherfje of ander afval in deze klei gevonden. Zoals bekend zijn

de grachten altijd de vuilnisbelten van de woongemeenschap geweest. De aanvankelijke gedachte dat onder de muren A en B een gedeelte van de tweede gracht aanwezig was, is daarom vrijwel zeker onjuist.

Zoals reeds aangegeven werden onder de muurresten houten balken aangetroffen. Deze balken zullen dienst gedaan hebben om de ondergrond te verstevigen voor het zware poortgebouw. Deze balken werden alleen onder het poortgebouw aangebracht, onder de muren C en E van het rondeel werden ze niet gevonden. Het aanbrengen van eiken balken onder de muren is wel meer gezien en had dezelfde functie als later het heien.

3.3. Muurresten C, D en E - De muurresten C en E zijn resten van het rondeel. Restant C lag eveneens in een pakket 'schone' klei, er werd geen enkel scherfje of ander afval gevonden. Ook hier moet geconcludeerd worden dat de muren niet in een oud gedeelte van de gracht, maar in de oorspronkelijke bodem werden gebouwd.

Direct naast muurrestant C werd nog een funderingsrest (D) van een muur gevonden. Omdat deze muur dicht bij muur C heeft gelegen kan dit een aanwijzing zijn dat hier een dubbele muur is geweest met een aarden vulling.

4. AANBEVELING

Het is jammer dat er aan de beschreven vondsten zo weinig aandacht en onderzoek kon worden besteed, omdat de sleuven zo snel werden gedicht. Voor de historie van Wageningen zou het van groot belang zijn, dat als weer restanten worden gevonden, de gemeente ruime aandacht en zoveel mogelijk medewerking zou verlenen om archeologisch historisch onderzoek te kunnen verrichten.

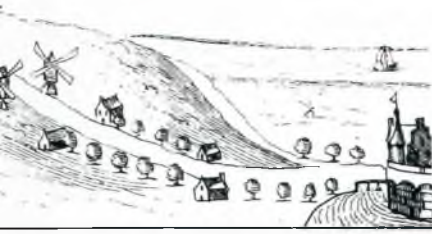
De heer Haak verzorgde de tekeningen en de heer Antheunisse hielp bij het inmeten. Voor hun medewerking zeg ik hierbij hartelijk dank. J.H.

C O N T R I B U T I E

Het jaar loopt alweer aardig naar het einde en nog steeds heeft een aantal leden verzuimd de contributie over 1977 te betalen! Deze moet thans zeer spoedig worden overgemaakt.

Maakt u het de penningmeester niet zo moeilijk en zorgt ervoor dat u thans snel betaalt.

De contributie bedraagt f 7,50, voor echtparen f 10,- en voor bejaarden desgewenst f 3,-. Postrekening 294 61 25 t.n.v. Penningmeester Vereniging "Oud-Wageningen" te Wageningen.

Verdwenen molens

2. DE WINDKORENMOLEN VÓOR DE BERGPOORT

Tot de noodzakelijkste instellingen van onze stad behoorde zeker de koren-molen. Het oudste bericht hierover dateert uit 1383. Op 17 mei van dat jaar "des Sonnendages nae Sunte Servaes'dach in den Mey" werd door Steven van Lijnden, als voogd over de kinderen van zijn broer Jan, de windkoren-molen te Wageningen verpand aan een zekere Maes Mulaert. Van Lijnden was kastelein (= slotvoogd) op kasteel Grunsfoort. Maes Mulaert verklaarde op zijn beurt, dat Steven van Lijnden q.q. de windmolen steeds zal mogen lossen. ¹⁾

Het was dezelfde korenmolen, die in 1500 door ruil in bezit kwam van Karel hertog van Gelre, die Wageningen aanzienlijk wilde versterken door de bouw van een kasteel in de zuidwesthoek van de stad. ²⁾ Het gedeelte van de akte, dat op deze ruil betrekking heeft, luidt:

Fragment van
Kaart van het bos de Mofst
tussen Renkum en Ede
door Thomas Witteroos,
1570

"Ind dairtoe noch die wyntmoelen ende den wynt, vur onns stat Waegenyngen gelegen, metten rossmoelen, in denselven onser stat gelegen, mitter huys ende hoffstede, by derselver moelen gelegen, die aengelde nae moelenguët taxiert is op soevenhondert goldengulden. Vur welcke huys ende hoffstede metten wyntmoelen, rossmoelen ende wynde, woe vurss., wy hertouch vurss.³⁾ Johan⁴⁾ ende Stiin⁵⁾ vurss. ende oeren erven weder in een erffwissell overgegeven, opgedraegen ende in oeren handen gestelt hebben, ..."⁶⁾

Karel hertog van Gelre kocht het recht van de wind, d.w.z. de bevoegdheid om te verhinderen, dat er windmolens in zijn gebied werden opgericht zonder zijn toestemming. Dit recht was natuurlijk van financieel belang.⁷⁾ Op zijn beurt verpande Karel van Gelre op 30 april 1530 de molen voor 966 gulden aan zijn bevelhebber, Willem Borre, die Drost van Wageningen was.⁸⁾ De molen was afgebrand. Willem Borre had voor de wederopbouw het geld voorgeschoten.

De windkorenmolen was in 1567 overgegaan in handen van de erfgenamen van Johan en Wijnand van Sallant. Johans vrouw, Belia van Stepraedt, was een dochter van Willem Borre's zuster. Vervolgens hadden Johans dochter Josina en haar tweede man Diederik van Eck, 's lands korenmolen in pand van 1595 tot 1618 en in 1647 kapitein Lubbert Torck, een zoon uit Josina's eerste huwelijk. Tussen de Magistraat van Wageningen en het echtpaar Van

Eck-Van Sallant ontstonden geschillen over het dwangrecht van die molen.⁹⁾ De term 'landskorenmolens' wijst erop, dat deze molen een dwang- of banmolen was. De ingezetenen waren dus verplicht hun koren op deze molen te laten malen. De inwoners van Wageningen weigerden dit eens en brachten hun graan naar Bennekom. De molen werd verpand tot 1720, toen de 'inlossing' plaatsvond.¹⁰⁾

De molen komt voor op de kaart van het bos de Moft tussen Renkum en Ede, door Thomas Witteroos, 1570.¹¹⁾ Hij stond aan de zuidzijde van de (huidige) Veerstraat ter hoogte van de splitsing van de tegenwoordige Generaal Foulkesweg. Het was een gesloten standerdmolen. Het is het oudste type molen. Het eigenlijke molenlichaam, het molenhuis, bestaat uit een grote vierkante 'kast', die zich om een zware houten spil - de standaard of standerd - kan draaien. Het huis rust op een stel zware kruisbalken. Dit ondergedeelte kan afgedekt zijn, zodat er een soort primitief schuurtje ontstaat. De molen heet dan 'gesloten standerdmolen'.¹²⁾

In 1582 brandde de molen weer af. De pandhouder bekostigde de herbouw, zodat door deze kosten de verschuldigde pandsom werd verhoogd. Vermoedelijk is de korenmolen toen herbouwd op de plaats, waar zich nu de molensromp van "De Eendracht" bevindt. Op de plattegrond van W. van Geelkercken (ca. 1650) zien we naast het prospect van de stad de standerdmolen al op de helling tegenover de (eek-?)molen. Ook op het schilderij "Gezicht op Wageningen", toegeschreven aan Cornelis van der Schalcke, staat de houten standerd in gezelschap van een stenen eekmolen. De afbeelding bij dit artikel is een ander schilderij van een "Gezicht op Wageningen" uit dezelfde periode. Ook hier komen beide molens goed 'uit de verf'.

In 1785 brandde de molen nogmaals af. Twee jaar later - 1787 - werd hij vervangen door een ronde stenen beltmolen, de latere molen "De Eendracht".¹³⁾ Leden van het molenaarsgeslacht De Kemp hebben deze molen in de 18e eeuw geëxploiteerd.¹⁴⁾

Verklaring:

(ver-) panden: in pand geven, belenen.

pandgeving: overhandiging of uitlevering van een pand tot waarborg van een schuld.

inlossen: door betaling van de op een pand aangegane schuld dat pand weer in zijn bezit krijgen.

A. G. Steenberg

Noten:

¹⁾ Archief des Heeren en Graven van Culemburg, Inv.no. 6345, regesten no's 308 en 309.

²⁾ H.L. Driessen. De vesting en het kasteel van Wageningen. In: Gelre, 42 (1939), 49-60.

³⁾ Karel hertog van Gelre.

⁴⁾ Johan van Arnhem, Heer van Kernheim, overleden 1531, gehuwd met Aleid van Bommel, dochter van (zie 5).

- ⁵⁾ Stiin = Styne Velckeners (Valckenaer), weduwe van Albert van Bemmél.
⁶⁾ Akte afgedrukt als bijlage I bij H.L.Driessen ... zie 2.
⁷⁾ A.S.Blécourt. Kort begrip van het oud-vaderlandsch burgelijk recht, blz. 238.
⁸⁾ Archief van de Geldersche rekenkamer, Inv.no. 610.
⁹⁾ Oud-archief Wageningen, inv.no. 228.
¹⁰⁾ Id.
¹¹⁾ Een deel van deze kaart is afgebeeld in: Wageningen 700 jaar stad / 1263-1963 t/o blz.18.
¹²⁾ Zie voor uitvoerige beschrijvingen: Ir.F.Stokhuyzen, Molens. Bussum, 1961, blz. 25 e.v.
¹³⁾ Verdere lotgevallen van de molen "De Eendracht" staan beschreven in: A.G.Steenbergen, De Molens "De Ooievaar" en "De Eendracht", Veluwepost 23 mei 1975.
¹⁴⁾ Bijdrage tot een genealogie de Kemp: door H.W.van Tricht in: Ned.Leeuw, 1942, 18-20.

De bibliotheek van "Oud-Wageningen"

Voor hen, die graag gebruik willen maken van de bibliotheek van onze vereniging, zal regelmatig in "Wagenwegen" een lijst met titels van boeken, tijdschriften en artikelen gepubliceerd worden. Men kan zich voor het lenen wenden tot ondergetekende, bij voorkeur 's avonds vóór 8 uur.

LIJST 1

1. Wageningen als woon- en studiestad; uitg. door de Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer, Wageningen, 1928.
2. Bos, H. Natuurhistorische wandelkaart van Wageningen en omstreken. Wageningen, ca. 1896.
3. Gelders Oudheidkundig Contactbericht, Dieren, vanaf 1973 - .
4. Huf van Buren, J. Grunsfoort; met afb. Uit: Eigen Haard (1881) 41, 364-365.
5. Driessen, H.L. De buitenplaats Belmonte onder Wageningen. Uit: Gelre, 52 (1952), 107-114.
6. Driessen, H.L. Het Huis "De Lawick" onder Wageningen. Uit: Gelre, 52 (1952), 115-118.
7. H(oef)er, F.A. Verkoop van het kasteel te Wageningen. Uit: Gelre, 9 (1906), 284.
8. Veen, J.S.van. Wageningen en Hertog Willem II. Uit: Gelre, 22 (1919), 169-178.
9. Sloet, J.J.S. Een godsgericht te Wageningen in 1595. Uit: Gelre, 8 (1905), 449-452.
10. Veen, J.S.van. Onlusten te Wageningen in 1674. Uit: Gelre, 24 (1921), 119-126.

A.G.Steenbergen
 bibliothecaris "Oud-Wageningen"
 Van Uvenweg 42a, telefoon 16675

Verschijnt tenminste
eenmaal per kwartaal

Bijeenkomst

op MAANDAG 21 NOVEMBER 1977
in "Vredehorst", Tarthorst 1,
aanvang 20.00 uur.

De heer F.M.N.HATTINK
zal een lezing houden over
GELDERSE MOLENS
en hierbij bijzondere aandacht
geven aan de bijna herstelde
windmolen "De Vliet"
aan de Harnjesweg.

De heer Hattink is een bekend spreker en een autoriteit op het gebied van Gelderse molens. Hij zal ons er veel over vertellen en zal zijn lezing met dia's verluichten.

Tot ziens op 21 november!

Aan de lezing van de heer Hattink gaat een korte ledenvergadering vooraf. Het bestuur stelt voor de contributie voor 1978 als volgt te verhogen:

leden van f 7,50 naar f 10,--
echtparen van f 10,-- naar f 12,50
bejaarden van f 3,-- naar f 5,--

U zult begrijpen dat wij niet ontkomen aan deze verhoging. De vier bijeenkomsten en de vier nummers van Wagenwegen doen de uitgaven nog steeds stijgen. Bovendien zouden wij graag meer aan u willen bieden in Wagenwegen, waardoor de nummers meer pagina's moeten krijgen.

Van de bestuurstafel

Op 28 september jl. sprak mevrouw G.M. Klok-Muntjewerf over klederdrachten en gewoonten van de Zuid-Veluwe. Ondanks dat zij deze voordracht reeds tweemaal in Wageningen en éénmaal in Bennekom had gehouden, bleek door de grote opkomst dat velen haar nog niet gehoord en gezien hadden of haar voordracht nog eens wilden meemaken. Het was een interessante avond.

Tijdens deze avond maakte de voorzitter gewag van het feit dat de actie Schilderij niet het verwachte resultaat heeft gehad. Het nodige geld was niet binnengekomen, zodat niet tot aankoop kan worden overgegaan. Het bestuur zal deze zaak afhandelen.

Hij maakte ook bekend dat de volgende ochtend de kap op de molen "De Vlijt" zou worden gezet. Hierdoor konden leden getuige zijn van deze voor de restauratie van de molen zo belangrijke gebeurtenis. Nu de wieken nog! Meer over deze en andere molens kunt u op 21 november aanstaande horen. Uit de plaatselijke pers of anderszins heeft u kunnen vernemen dat het politiebureau zal worden afgebroken. Het bestuur heeft gepoogd deze afbraak tegen te houden. Nu democratisch tot afbraak is besloten moeten wij de kans grijpen om na te gaan 1e hoe de architectuur van dit gebouw is en 2e welke oudheden op deze historische plaats nog in de grond zitten. Wellicht kan een groep enthousiaste amateur-archeologen, onder deskundige leiding, en na toestemming van de Gemeente, oriënterende opgravingen verrichten. Hetzelfde geldt voor "Hof van Gelderland", dat door brand werd beschadigd en zal worden afgebroken.

De belangstelling voor de diaserie Wageningse Monumenten met toelichting door onze voorzitter blijft bestaan. Er zijn reeds afspraken gemaakt voor het komende jaar.

De secretaris

DRINGENDE OPROEP

Ongeveer 170 leden hebben de contributie voor het jaar 1977 nog niet betaald!

Wanneer deze leden eind december nog niet betaald hebben overweegt het bestuur de toezending van Wagenwegen te staken.

Tot de bovenbedoelde leden willen wij zeggen: maakt uw contributie 1977 direct na ontvangst van dit nummer over. Om uw goede wil te tonen doet u er dan meteen de contributie voor 1978 bij, waarbij u rekening dient te houden met de verhoging (zie blz. 25).

postrekening 294 61 25 t.n.v. Penningm. Ver. "Oud-Wageningen"

Molen "de Vlijt" weer onder de kap!

Verscheidene leden van onze vereniging waren donderdagmorgen 29 september jl. er getuige van: de molen "De Vlijt" aan de Hamjesweg kreeg weer zijn kap terug.

Enkele weken lang waren rietdekkers uit Voorthuizen bezig geweest de kap van een rieten dakbedekking te voorzien.

Omdat de plaatsing een dag eerder geschiedde dan gepland was, moest de adspirant-molenaar Hans Dobbe heel snel werken om de naam nog op de kap

te kunnen aanbrengen. Het is namelijk de gewoonte dat de molenaar zelf de naam op een daarvoor bestemd bord schildert. Dobbe bracht links en rechts van de naam twee mieren aan, als symbolen van de vlijt.

Het karwei werd uitgevoerd door Wido kraanbergingsbedrijf uit Ressen bij Nijmegen. In ongeveer drie kwartier was het geklaard. Er werden heel wat foto's genomen en er was zelfs iemand met een filmcamera bezig. De familie Ponsen was zo vriendelijk ons enkele aardige kleurenfoto's te sturen. Heel hartelijk dank! Van de heer W. Angenent uit Bennekom kregen we een afdruk van een zwart-wit opname, die wij hierbij plaatsen.

Ik heb nog een gesprekje kunnen voeren met de zoon van de voorlaatste molenaar, Van Veen. Hij heeft bij zijn vader, Chr. van Veen, op de molen gewerkt. Het onderwerp van gesprek kunt u wel raden.

Voorlopig blijven de werkzaamheden in en rond "De Vlijt" rusten. Begin volgend jaar zal er verder worden gewerkt en, als alles naar wens verloopt, zullen in mei 1978 de wieken weer draaien.

De gemeente Wageningen en de heer Dobbe, die in de toekomst de molen zal bemalen, van harte gelukkigewinst met het bereiken van deze mijlpaal. Volgend jaar heeft Wageningen weer een zeer mooi gerestaureerde molen. En in 1979 zal het honderd jaar geleden zijn dat Hendrik Hulshuizen uit Heelsum "voorwaardelijk vergunning is verleend tot het oprigten van een Windkooernmolen op het perceel sectie E no. 539 in deze gemeente."

A.G. Steenberg

De Ooster Stoomtram Maatschappij

door L.HARTGERINK

Mijn jeugd heb ik vanaf mijn zesde jaar doorgebracht in de Nude. Vooraan in de Nude, toen no. 10, later no. 14, liet mijn vader in 1914 samen met de heer H.Hofenk (de bekende politiemann "de Goeie Willem", hoewel hij Hendrik heette) een dubbel woonhuis bouwen, even voordat de sigarenfabriek met het opschrift "Pax Intranibus" boven de deur, werd gebouwd. Aan de overkant van de straatweg lag de trambaan. Vlak vóór ons huis was een wissel en even vóór de oprit naar de haven, bij Hof van Gelderland, de andere wissel. In de zijlijn was nog een derde lijn afgetakt, waar de goederenwagens gestationneerd konden worden om te laden en te lossen.

De dienstregeling was zodanig dat elk uur de tram naar Rhenen en die naar Arnhem elkaar op deze plaats passeerden. De wissels moesten met de hand omgelegd worden door de conducteur. De afspraak was echter dat de conducteur van de vertrekkende tram naar Rhenen na het passeren van de wissel, deze in de stand teruglegde, zodat de tram naar Arnhem het volgende uur vrij door kon rijden. De machinist moest dan na het passeren van de wissel net vóór ons huis de tram stoppen, of langzaam laten lopen, om de conducteur de gelegenheid te geven de wissel om te gooien en hard langs de goederenwagen te lopen en op de treeplank van het laatste passagiersrijtuig te springen.

Dat machinist en conducteur elkaar wel eens konden jennen, zagen we vooral als Blauwe Job conducteur was. Blauwe Job had zijn bijnaam te danken aan het feit dat hij niet van de Blauwe Knoop was, maar dat hij een stevig borreltje lustte, hetgeen een kleurverandering naar blauw van zijn neus en verdere gezicht tot gevolg had. Het was o.m. bekend dat hij, nadat hij voorop lopend met de rode vlag de komst van de tram uit de Stationsstraat in de Bergstraat had aangekondigd, op de treeplank van het eerste rijtuig bleef staan, om ter hoogte van Hotel De Wereld haastig af te springen. Hij rende dan, voorzover zijn korte beentjes dat toelieten, ijlings het café van Van Brakel of Troost binnen, om daar één of meer neutjes met smaak achterover te slaan. Hij was dan net op tijd bij het laatste rijtuig van de tram, die vóór Ceres een halte- en wisselplaats had.

Om Job te pesten liet de machinist in de Nude de tram even sneller lopen dan de spurt die Job inzette, na het omgooien van de wissel. Hevig toeterend maakte hij de machinist er op attent dat hij het niet haalde, maar dan was de tram inmiddels al doorgereden tot voorbij Daniëls.

Als jongens vonden wij dit rangeren machtig mooi, vooral als er vuurwerk was in Renkum of Arnhem. Dan gingen vele mensen met de tram daarheen. Er reden extra trams, eerst heen en later terug. Als er een volgtram was,

moest de eerste tram een rood rond bord voeren. Dan kon de tegenligger zien dat er nog een tram kwam. Bij meerdere volgtrammen was het dan een heel gerangeer om elkaar te passeren.

Dat rijden over een wissel gaf altijd een heel lawaai, waaraan men echter wende. Toch lag mijn moeder meerdere nachten wakker, toen de tram opgeheven was en het vertrouwde geluid over de wissel van de laatste tram uit Arnhem, ca. half één, maar niet kwam.

Als jongen kon je de machinist plagen door van de laatste wagen van de rijdende tram de luchtslang los te trekken. De remmen kwamen dan automatisch in werking en deden de tram stoppen. Het was je dan wel geraden uit de buurt van de machinist en conducteur te blijven, ook zelfs als zij later weer langs kwamen. Ze hielden je aardig in de gaten.

Nog een aardig voorval valt te melden, naar men zegt moet het 'historisch' zijn. De trambaan liep met een ruime bocht vóór Hotel Hof van Gelderland aan de westkant van de Capelleveense laan, zoals de Costerweg toen heette, om dan met een bocht vóór de dikke boom langs te gaan naar de noordkant van de Lawickse Allee. De Grift, die van Veenendaal naar Wageningen liep, eindigde heel vroeger vóór Hof van Gelderland. Het stuk van Hof van Gelderland tot aan de Haarweg was echter al gedempt toen ik jong was. In die periode was men begonnen het stuk te dempen vanaf de Haarweg tot aan het Proefstation voor Zaadcontrole. De Lawickse Allee liep al door tot aan het proefstation en het kleine huisje Rust Roest.

De eindhaven was vóór het proefstation in de diepte met een oprit naar Maalderijenbakkerij. Het was dan een sport met je fiets van de steile kant aan de Lawickse Allee af te rijden om dan via de oprit op de Binnenhaven te komen.

Aan de andere kant van het te dempen stuk van de Grift stonden de "Mennistenhuizen", zoals toen de Menmonietenbuurt werd genoemd. Het waren kleine huisjes met nog een winkeltje van sinkele en wat pakhuizen van Harenberg. Het dempen geschiedde met stadsvuil, dat opgehaald werd met grote houten kiepwagens, sommige met de hand geduwd en andere voorzien van paardentractie. In het gestorte vuil werd nogal rondgeneusd naar eventueel waardevolle materialen en oude metalen. Regelmatig werd de brand gestoken in de overige rommel, waarbij nogal kwalijke geuren vrijkwamen. In de laan naast deze vuilnisbelt waren de wegwerkers van de Ooster Stoomtram Maatschappij, de O.S.M. (O, Stomme Mieter, zoals wij de letters vertaalden) bezig de bielsen te onderstoppen, opdat de rails zonder al te veel golvingen liepen. Gewoontegetrouw stond de ploeg, leunend op hun schop, met elkaar de dingen van de dag te bespreken. Tot één hunner de lucht opsnoof en de opmerking maakte: "Wat stinkt het hier toch!"

Waarop de andere opmerkte: "Och man, je schup zal warm gelopen zijn!"

19e EEUWSE OPGRAVINGEN aan de voet van de WAGENINGSE BERG

door A.C.ZEVEN

In de vorige eeuw werden enige opgravingen verricht bij de ruïne van de kerk van Oud-Wageningen op de Wageningse Berg en op een begraafplaats aan de voet van de berg, op de Hoge Akker. Tijdens deze opgravingen werden onder meer menselijke skeletten en delen ervan gevonden en ook 12de eeuwse munten. Over deze laatste vondst zal ik later iets vertellen.

De opgravingen werden verricht in 1845 en 1860. De opgraving van 1845 betrof de ruïne ende begraafplaats, terwijl die van 1860 alleen de begraafplaats betrof. Leiders van het opgravingswerk waren Dr.L.J.S.Janssen en Prof.Dr.P.Harting.

Dr. Leonardt J.F.Janssen werkte vanuit Hemmen, waar hij logeerde bij zijn neef, de bekende predikant O.G.Heldring. Janssen was ook predikant, maar tijdens een geestelijke crisis vond hij rust en herstel in opgravingswerk. Hij bekwamde zich zodanig in deze nog onbetreden wetenschap, dat hij in 1835 tot 2e conservator en in 1840 tot conservator van het Museum van Oudheden te Leiden werd benoemd. In 1863 werd hij directeur van het voormalige Munt- en Penningkabinet der Leidsche Academie als opvolger van de beroemde munt- en penningkundige Dr. Pieter O. van der Chijs.

Prof.Dr.Pieter Harting was hoogleraar te Utrecht en hield zich o.a. bezig met de studie van de bouw van de vroegere en de huidige mens. Vandaar zijn belangstelling voor de skeletten.

Een verslag, door Janssen in 1845 geschreven, werd door H.L.Driessen gepubliceerd als Bijlage XIII "Oudheidkundige ontdekking aan den Wageningse berg in Juny en July 1845" in zijn artikel "Uit de kerkelijke geschiedenis van Wageningen" (BM Gelre 40, 1937: 44-91). Het door Janssen geschreven verslag zou zich, volgens Driessen, onder code BPL, 944 (III, 4) bevinden in de Universiteitsbibliotheek van Leiden. De bibliothecaris was zo vriendelijk mij een fotocopy te zenden; in het ontvangen document bevindt zich echter geen verslag over de opgraving uit 1845, maar uit 1860. Wellicht bevindt zich het 1845-verslag onder een andere code in Leiden.

Over de 1860-opgraving werd zeer summier gerapporteerd in de Algemeene Konst- en Letterbode van 1860. Daarom is het naar mijn mening nuttig het 1860-verslag als bijlage van dit artikel op te nemen. (Deze bijlage hopen wij in een volgend nummer van Wagenwegen op te nemen - red.).

Op deze wijze worden de vermelde gegevens meer toegankelijk gemaakt. Wellicht dat dan nog in ongestoorde delen van de Hoge Akker of dieper nog eens gegraven worden.

Tijdens de aanleg van de Westbergweg kwam men archeologische vondsten tegen. Zie hiertoe Gelre 41 (1938): XXXII, Arnhems Dagblad 11.3.1938; en Handelsblad 12 en 16.3.1938 (erg summier). Meer is te vinden in het Utrechtsch Nieuwsblad 15.3.1938.

De Westbergweg werd voor militaire doeleinden in 1937-'38 aangelegd; toen was er geen gelegenheid de wegaanleg te stoppen en een nauwgezet onderzoek te verrichten. Op bovengenoemde bronnen werd mij gewezen door de heer A.G. Steenbergen. Hij vermoedt dat er meer te vinden is in het Archief van de Gelderse Archeologische Stichting, dat zich bevindt in het Rijksarchief in Gelderland te Arnhem.

Uit het 1860-verslag lezen wij dat de graven gedateerd zijn als 11de en 12de eeuws. In een commentaar van Prof. Harting - hier niet gepubliceerd - lezen wij nog dat hij de leeftijden van de begravenen schatte op van jong tot oud. Enkel en hadden een zeer hoge ouderdom bereikt. Eén begravenene moet een lengte van 1.90 m hebben gehad. Het geslacht van de begravenen heeft hij aan de hand van de skeletresten niet kunnen vaststellen. Hij concludeert dat - aangezien alle leeftijden onder de begravenen voorkomen - deze niet gesneuvelden zijn van een veldslag. In dat geval had men geen resten van kinderen en ouden gevonden. Ook heeft men geen wapens gevonden. Men heeft al eens de veronderstelling geuit dat Oud-Wageningen geplunderd werd door de Noormannen. Argumenten die deze veronderstelling steunen zijn:

1. tijdens de plundering werden alle inwoners, die niet konden vluchten, gedood. Vandaar dat de begravenen van jong tot oud varieerden;
2. na de plunderingen werden wapens meegenomen. Overlevenden hebben de doden begraven, maar zij konden geen grafgiften meegeven, omdat alles vernield en geroofd was;
3. zowel in het 1845- als in het 1860-verslag van Janssen wordt over houtskool gesproken. Ook het granen- en peulvruchtenmonster (Wagenwegen 5, 1977: 5) werd in een laag met houtskool gevonden.

Misschien kan ook als argument naar voren gebracht worden dat de Noormannen zelfs Aken plunderden. Waarom zouden zij dan Oud-Wageningen en Rijnwijk voorbij gevaren zijn?

Bovenstaande is een veronderstelling en geen bewijs. Daarom moeten wij toch maar blijven aannemen, dat de begraafplaats aan de voet van de berg en meer naar boven een gewoon kerkhof is geweest, waar gestorvenen van Oud-Wageningen, Rijnwijk en van de buurtschappen uit de omgeving werden begraven.

VERDOKKEN

door AD RIETVELD

Velen onder ons kunnen zich nog wel herinneren dat, wanneer ze op zolder kwamen, de kap van het huis niet zoals nu beschoten was, maar dat men zo tegen de dakpannen keek. Tussen die pannen zagen we dan van die merkwaardige stropropfen. De aanwezigheid van deze propfen hield verband met de vorm van de dakpannen. Tegenwoordig hebben we op onze daken mooi vlakliggende platte pannen, die goed sluiten. Vroeger hadden de meeste huizen slecht sluitende pannen. En om nu te voorkomen dat het via deze pannen insneeuwde of inregende, werden onder de pannen deze stropropfen gelegd. Zo'n stroprop werd een 'dok' genoemd.

De dokken waren, door het altijd wel wat bewegen van de pannen, na zo'n 20 jaar versleten en moesten dan vernieuwd worden. Voordat men echter daaraan kon beginnen moesten eerst nieuwe dokken gemaakt worden.

Het stro (roggestro) dat hiervoor gebruikt werd, moest stug en hard zijn, maar niet bræs. Het was met de hand gemaaid en met de vlegel gedorst koren, waarbij er mooi recht stro overbleef. Van dit stro werd nu een handvol genomen en de korte stukken werden eruit geschud. Deze handvol stro werd in het midden dubbelgeslagen. Om het dubbelgevouwen bovengedeelte heen werden vier à vijf halmen geslagen, waarna de einden van deze halmen om elkaar heen geslagen werden. De aldus ontstane lus werd wat naar het losse eind van het bosje geschoven en dan aangetrokken. De losse einden van de lus werden tussen de andere halmen gevouwen. Afhankelijk van de lengte van de dakpan werd hij op maat afgesneden en klaar was de dok.

Nu konden de nieuwe dokken gelegd worden. Dat ging als volgt. Aan de onderkant van het dak werden een paar rijen pannen weggehaald en de oude dokken verwijderd. Dit gaf veel stof en was smerig werk. Of men links of rechts begon hing af van de overkraging van de dakpan, meestal rechts.

Onder de pan kwam de dok te liggen, maar zo, dat de kop onder de overkraging van de pan kwam en het losse ondereind plm. 4 cm over de onderliggende dakpan. Zo werd rij na rij van nieuwe dokken voorzien.

Wanneer het dak aldus verdokt was, kon men het stro onder elke rij dakpannen zien uitsteken. Dit moest wel want het rotte aan de onderzijde door de weersomstandigheden altijd een paar centimeter in. Na verloop van een paar jaar was het uitstekende gedeelte weggerot en sloot het dak goed af. Liet men niets uitsteken, dan rotte het stro toch een eindje in en sloot de dok niet meer goed af en had men wéér een lek dak. Maar als het goed gedokt was kon het dak weer jaren mee.